

BASRA: “ŞİİSTAN”IN GÖNÜLSÜZ BAŞKENTİ

Şii koalisyonu başarılı bir seçim ittifakından Irak'ta iktidarın en güçlü ortağı oldu. Ancak düşünüldüğü gibi Şii gruplar pan-Şiizm etrafında kenetlenmiş değil. Bu fikre özellikle Basra Şiiileri soğuk bakıyor.

Aşağıdaki dikkat çekici mesaj 24 Aralık 2005'te bir Iraklı tarafından "Hammad" imzasıyla sadece Güney Irak'a ilişkin konularla ilgilenen bir internet sitesinde yayımlanmıştır:

*Bismillahirrahmanirrahim,
Dünyadaki eylemcilere, Birleşmiş Milletlere,
Güneye; petrol, tarım, kültür ve bilim bakımından
dünyanın en zengin yerine bakın... Ama bir de bize
bakın; harabe halindeki Sümer kentleri gibi tahrip
edilmiş kentler göreceksiniz... Bir zorba olan
Saddam'ın devri kapanmıştı ve her şey değişecek-*

ti... Ama hiçbir şey değişmedi. Güneyliler bir kenara atıldı ve hükümette temsil edilmiyor... Hükümete yöneldiğimizde bize şunu söylüyorlar: Irak'taki yönetim sistemi seçimi kazanan partinin devlet kadrolarına kendi taraftarlarını atadığı bir sistemdir ve güney de bundan nasibini Şii partiler aracılığıyla alacaktır! Efendim, Şii partilerinin liderlerinin büyük kısmı orta Fırat bölgesi ve Bağdat kökenlidir. Bütün görevlere hemşehrilerini getiriyorlar. Güney umurlarında bile değil.¹

Hammad'ın bu kısa çağrısı bize Iraklı Şiiiler arasın-

daki üç temel anlaşmazlık konusunu hatırlatmaktadır. Hammad; Basra, Amara ve Nasıriye üçgeninden ibaret yani ülkenin ortasındaki Şii merkezinden ayrı bir "güney" Irak'tan söz etmektedir. Saddam sonrası dönemde bu bölgenin hem Irak çapındaki politikaların hem de Şii parti politikalarının sürekli dışında tutulmasına itiraz etmekte ve son olarak da Irak'ta çoğu zaman "Şii petrolü" diye söz edilen petrol kaynaklarının neredeyse yüzde 99'unun bu üçgende yoğunlaşmış olmasına dikkat çekmektedir. Şiiiler içindeki bu tür sürtüşme ve anlaşmazlıkların varlığı düşünülecek olursa, Irak boyunca uzanan bir "Şii hilali"nden söz edilmesi ampirik bir analizden çok korkuya dayanan bir kehanet, belki de "medeniyetler çatışması" tezinin özel bir versiyonu olabilir. Günümüzde orta ve güney Irak sayılan yerlerin "Şiiistan" olduğu fikrini ortaya atanlar Şiiiler arasında bir pan-Şiiizm eğilimi mevcut olduğunu varsaymaktadır. Halbuki Irak'taki Şii toplumunun büyük kısmında böyle bir saik mevcut değildir ve hatta bu konudan söz edilmesi bazen nefret uyandırabilmektedir.

Bölgesel Hücreler

Basralı Şiiilerin orta Irak'taki, özellikle Bağdat'taki ve türbe-şehirler olan Necef ve Kerbela'daki Şii İslamcılarla anlaşmazlığa düşmesi yeni bir olgu değildir. Güney ile orta kesimi birbirine düşüren gerilimlerin geçmişi 1960'larda Şii İslamcı hareketlerin ortaya çıkışına kadar uzanmaktadır. O dönemde güçlenmekte olan Dava akımının içinde yer alan ulemanın nüfuzuna set çekmek için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Basra'daki öğrenciler ve (ulemadan olmayan) yaşça onlardan daha büyük olan sıradan kişiler, bu girişimlerde ön saflarda yer almıştır. Hatta günümüzde bazı analizciler bu mücadeleyi Basra ile Necef arasındaki bir savaş olarak görmektedir. Bu gerginlikler Basra'daki Dava hücrelerinin uzun dönemler boyunca örgütlenme bakımından bağımsız kaldığı 1970'lerde devam etmiş ve 1980'lerin başlarında kriz patlak vermiştir. Irak'ta dinî niteliği olmayan Dava liderleri yavaş yavaş rejimin güvenlik kuvvetlerince ortadan kaldırılmış ve 1980'de yani İran-İrak Savaşı'nın başlarında Tahran'da sürgünde yaşayan dinî liderler fırsattan faydalanarak hareket içindeki nüfuzlarını yeniden tesis etmiştir. Böylece ülke içi muhalefetin çekirdeğini oluşturan "Basra hattını" yenmeyi başarmışlardır.²

Bundan kısa bir süre sonra Dava'nın Basra kolu ken-

disini resmen ana partiden ayırmış; başka bir deyişle biraz farklı bir isim alarak (İslamî Dava Partisi yerine İslamî Dava) ana partinin yerine geçmeyi dene-

Günümüzde orta ve güney Irak sayılan yerlerin "Şiiistan" olduğu fikrini ortaya atanlar Şiiiler arasında bir pan-Şiiizm eğilimi mevcut olduğunu varsaymaktadır. Halbuki Irak'taki Şii toplumunun büyük kısmında böyle bir saik mevcut değildir ve hatta bu konudan söz edilmesi bazen nefret uyandırabilmektedir.

miştir. İslamî Dava kısa zamanda dağılmış ve taraftarlarının çoğu İran'a sığınmıştır. Halbuki bu insanlar geçmişte İslamcı politikalara ulemanın hâkim olmasını isteyen başka Dava üyeleriyle tartışırken bir İslam cumhuriyeti olan İran'ı eleştirmekteydi. Yine de Irak İslamcı hareketi içinde farklı bölgelere bağlılık duyulmasından kaynaklanan gerilimler devam etmiştir. Sürgüne gidenlerden biri 1980'lerde işleyen mekanizmaları şöyle anlatmaktadır:

Bir gün Şii partilerden birinin yönetiminden uzaklaştırılmış liderlerden birine neden İran'dan Londra'ya taşındığını ve neden X partisi için çalışmak istemediğini sordum. Adam tek bir kelimeyle cevap verdi: Cenubiyyatuhu, yani güneyli oluşu yüzünden. Kendisi Irak'ın güneyindeki kentlerin birinden gelmişti ve Necefliler ile Kerbelalıları kayırıp geriye kalanları ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar değersiz sayan parti merkezi, kişisel özelliklerine rağmen onun lider konumuna getirilmesini istememişti.³

2003'teki işgalden önceki günlerde Dava içindeki Basralılar akımı bu kez *Hareketül Dava* (Dava Hareketi) adı altında yeniden güç kazanmıştır. İzzettin Salim liderliğindeki bu hareket Saddam karşıtı Irak muhalefetinin 2002 Aralık ayındaki Londra konferansına katılan az sayıdaki Dava şubesiinden biri olmuştur. Dava Hareketi, L. Paul Bremer tarafından Geçici Koalisyon Yönetimi'nin "Iraklı yüzü" olmak üzere atanan Irak Yönetim Konseyi'ne de katılmıştır. Salim, 2004 Mayıs'ında bir suikast sonucunda öldürülmüştür. Arkasında bıraktığı parti Ocak 2005 ve Aralık 2005'te yapılan ülke çapındaki iki seçimde sınırlı bir başarı sağlayabilmiştir. Ancak Basralı Şii İslamcılarının bir kısmının seçimlere, o tarihte İbrahim el-Caferi'nin önderliğindeki ana Dava grubu dahil bütün Şii partilerini birleştirmek isteyen Bir-

(Göstericilerin ortasında resmi tutulan) İslam Devrimi Şurası'nın eski lideri Muhammet Bakır el-Hakim, İran ve Irak'ı içine alan bir Şii imparatorluğu fikrini savunan az sayıdaki Şii entellektüelin ilkiydi.

leşik Irak İttifakı'ndan ayrı olarak katılmayı tercih etmiş olması, bir ölçüde bağımsızlık özlemi duyulduğunu herkese hatırlatmıştır.⁴ Basra'daki yerel seçimlerde Dava Hareketi üç sandalye kazanmayı başarmıştır.

2004'e kadar İslamcı Irak Şii hareketi içindeki Basra özelliği, kendisini ifade ederken çoğu zaman kimsenin kusur bulamayacağı ölçüde evrenselci bir söylem kullanmıştır. "Basra hattı" ülke çapında politika yapmayı bir kenara bırakıp sadece yerel meselelere odaklanmak üzere ana gruptan ayrılmış bir fraksiyon olmaktan çok, Basralıların Dava örgütünün tümüne hâkim olma girişimi olmuştur. Basra

hattı ile Dava örgütünün geriye kalanı arasındaki anlaşmazlık ideolojik konulardan ziyade, harekete yeni üye alınmasında uygulanan usullere ilişkindi. Gerçi Basra ile Ncef arasındaki bu tartışmalara zaman zaman ideolojik konular da karışmış ama aynı tartışmalar bir süre sonra ana Dava grubunun kendi içinde de aynı şiddette patlak vermiştir. Basra hattının üyelerinin birçoğu özellikle ilk günlerde ufkunu Şiilikle sınırlamayan akımlara meylenmiştir. Arif el-Basri gibi önemli bir kişi bir dönem Sünni İslamcı partilerle temas kurmuştur. 1974'te tutuklanmadan hemen önce eğitimini El-Ezher'de tamamlamak üzere Mısır'a gitmeye niyetlenmiştir.⁵ Sık sık sözü edilen bir görüşe göre diğer grup-

lar İslam devriminin ilkelerine meylederken Basra daha Arap yanlısı, İran karşıtı ve Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin *velayet-i fakih* (ulemanın yasama ve yürütmede son sözü söyleyen dinî lider aracılığıyla ülkeyi yönetmesi) doktrinine karşı olmuştur. Ancak parti içi bölünmelerin nedenini bu görüş de yeterince açıklayamamaktadır. 1980'lerde İzzettin Salim, Dava'nın eski mezhepler arası diyalog ve Şii dünyasının dışına (Afganistan ve Filistin toprakları gibi Sünni bölgelere) açılma fikrini, Humeyni'nin Şii yönetimi ilkeleriyle birleştirmiştir. On yıl sonra da Hakim ailesiyle –ki bu ailenin önderliğindeki Irak İslam Devrimi Yüksek Şurası daha mezhepçi ve pan-Şiist bir tutum almıştır- kişisel bir yakınlık kurmuştur.⁶ Suriye ve Irak'taki Baas partilerinin arasındaki rekabetin bir benzeri de Dava hareketi içinde görülmüştür. Dava içindeki "güneyli" kollar net bir şekilde tanımlanmış farklı ideolojik seçenekler değil, esas itibarıyla örgütün tümüne hâkim olmak için uğraşan bölgesel hücrelerdir.

Özerklik Hayalleri

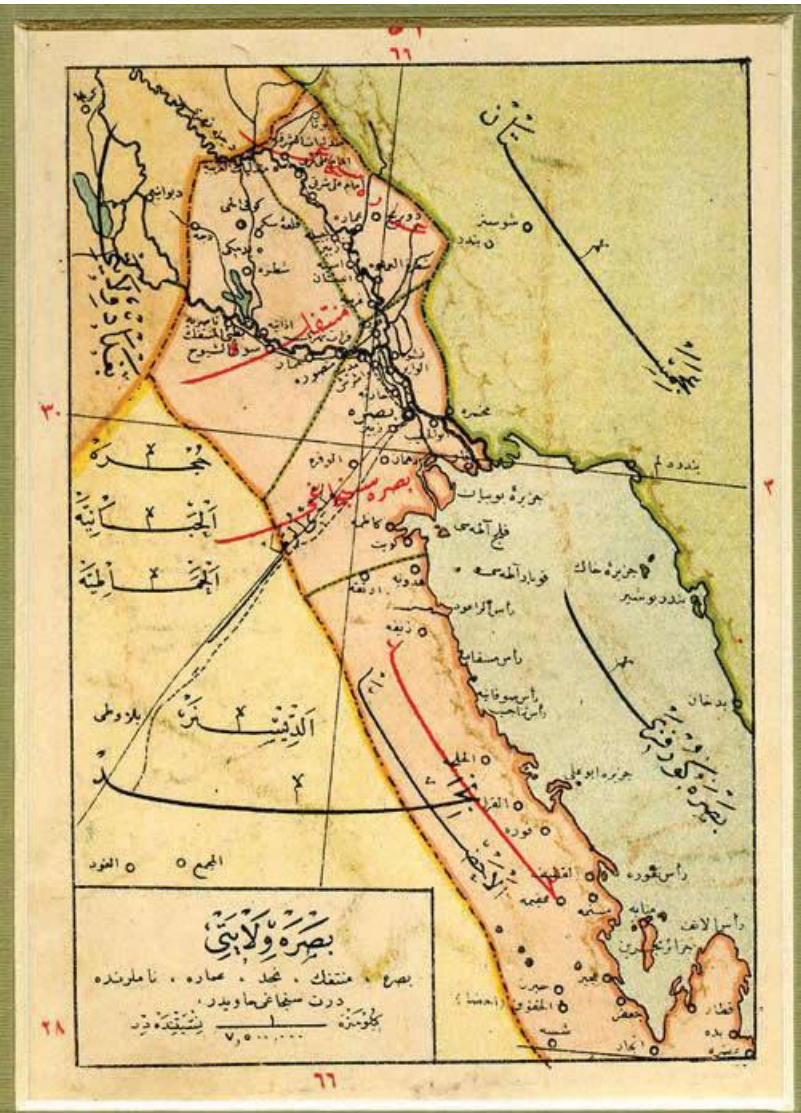
Çoğu zaman, Şiilerin Irak milliyetçiliğine bağlılıkları küçümsenmiştir. Güneyli Şiiler daha kuzeydeki yani türbe-kentlerdeki kardeşleriyle bazı konularda sürtüşmeler yaşamış olabilirler ama Osmanlı'nın Basra ve Bağdat eyaletleri arasında uzun bir geçmişe sahip bağlar vardı ve bu bağlar yüzünden "Irak" kavramı yirminci yüzyıl başlarında Necef'te (ve bu arada Tikrit'te) ne kadar yaygın idiyse Basra'da da o kadar yaygın olmuştur. (Sık sık Osmanlı'nın Basra ve Bağdat eyaletlerinin 1884-1914 dönemini birbirlerinden "ayrı" durumda geçirdiklerinden söz edilir ama bunun öncesinde bu iki eyalet uzun sürelerle birlik içerisinde yaşamıştır.) 1920'lerde Basra'da ayrılıkçı bir hareket ortaya çıktıysa da bunun başını çeken genelde Sünni, Hıristiyan ve Musevi tüccarlardı ve bu hareketin programı dinî nitelikte olmayıp Basra'nın kozmopolit, ticari zihniyetli bir Körfez cumhuriyetine dönüştürülmesini öngörmüştür.⁷ Bu ayrılıkçı hareket başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak 2003'te Baas rejiminin devrilmesinden bu yana Basra'da buna benzer siyasi projelerin varlığına işaret eden bazı belirtiler vardır. Bu kez hem laiklik yanlıları hem de İslamcılar katkıda bulunmuş ve bu projeler Irak'ın tümünün toprak bütünlüğünü garanti eden federal bir sistem çerçevesinde öngörülmüştür. Bu hareketin ilk belirtileri 2004 başlarında ortaya çıkmıştır. O tarihte Irak'taki mevcut 18 ilin federe oluşumlara dönüştürülmesi fikri rağbet gör-

mekteydi. Bu fikirden esinlenerek Basra valisi Veyl Abdülatif tarafından bir tasarı ortaya atılmıştır. Buna göre Basra ikinci bir Dubai haline getirilecek-

Basralı Şiilerin orta Irak'taki, özellikle Bağdat'taki ve türbe-şehirler olan Necef ve Kerbela'daki Şii İslamcılarla anlaşmazlığa düşmesi yeni bir olgu değildir. Güney ile orta kesimi birbirine düşüren gerilimlerin geçmişi 1960'larda Şii İslamcı hareketlerin ortaya çıkışına kadar uzanmaktadır.

ti. Bu mutlak surette Basra petrol yataklarının sağladığı muazzam petrol geliri üzerinde özel olarak hak iddia etmek yoluyla olmasa da Körfez'in üst başındaki konumundan yararlanıp Basra'yı son derece modern bir antrepoya dönüştürmek yoluyla gerçekleştirilecekti.⁸ Mart 2004'te ise Iraklı siyasetçiler mevcut illerin en fazla üçer tanesinin birleşmesiyle federe oluşumlar meydana getirilmesini öngören Geçici Yönetim Yasası'nı kabul etmiştir. Basra'ya komşu iki il olan Meysan ve Dikar'daki aşiret ileri gelenleri hiç vakit kaybetmeden Basra ile birlikte bir "güney bölgesi" (*iklimül cenub*) oluşturulmasına ilgi duyduklarını açıklamıştır. İlk tasarının biraz farklı olan bu hali Basra'da destek toplamış ama bu hiçbir zaman Abdülatif'in en başta ortaya attığı fikrin yerini tam anlamıyla dolduramamıştır.⁹

İlginçtir ki bu iki eğilim İslamcı liderlerin güneyde iktidara gelmesinden sonra da var olmaya devam etmiş ve zamanla birbiriyle kaynaşarak savaş öncesi İslamcı muhalefet hareketinin Basra'daki hücrelerinin de ilgisini çekmeyi başaran bir eğilime dönüşmüştür. Ağustos 2004'ün sonuna doğru Basra'da İslamcılar yönetime gelmiştir. Abdülatif, Bağdat'ta bakan olarak görevlendirilince Irak İslam Devrimi Yüksek Şurası üyesi Hasan el-Raşid Abdülatif'in yerine Basra valisi olmuştur. Bundan kısa bir süre sonra yapılan bir mülakatta yeni Basra valisi selefinin Birleşik Arap Emirlikleri'nin Basra için uygun bir model olacağı yolundaki görüşüne katıldığını söylemiştir. Yeni valinin bu mülakat sırasında BAE'deki petrol gelirinin paylaşımı yöntemine değinmiş ve Basra'nın Abu Dabi'ninkine benzer bir konuma getirilmesini önermiş olması önemlidir. (Abu Dabi petrolden elde ettiği gelirin sadece yarısını federal hükümete vermektedir.)¹⁰ Dava Partisi'nin Tanzimül-Irak kolunun (kısa bir süre önce ana ha-

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Basra vilayeti ve sınırları.

reketten ayrılan bu hizip, 2002'den bu yana Avrupa ve İran'da sürgünde yaşayan Iraklılarca oluşturulmuştu¹¹ üyeleri dahil olmak üzere yerel meclisin diğer bazı üyeleri ise illerin üçer üçer birleşerek federe oluşumlar meydana getirme hakkından söz eden bir ortak bildiri yayınlayarak tasarıya destek vermiştir.¹² Ekim ayında Bağdat'tan Basra'ya gelen bazı konuk gazeteciler yazılarında küçük çapta bir federe oluşum meydana getirilmesi fikrinin bölgede yaygın destek bulduğunu bildirirken, Basra'nın en büyük gazetesi olan *al-Manara*'da yayımlanan bir makalede, birçok Şii'nin önemli görevlere atandığı yeni rejim döneminde dahi, güneylilerin Bağdat'ı ziyaret ettiklerinde halen "Senegal'den gelmiş yabancı" muamelesi gördüğünden şikayet edilmiştir.¹³

Ocak 2005'teki seçimler sonucunda Basra'da, yeni bir İslamci hizip daha (Fadıla Partisi'nin bölgedeki kolu) içeren yerel hükümet kurulmuştur. Bu hizbin üyeleri bir zamanlar -1999'da Saddam Hüseyin rejimince katledilen- Ayetullah Muhammed Sadık el-Sadr'ı desteklemişlerdir. Şimdi ise Muklada el-Sadr'ın önderliğindeki Sadr yanlısı ana gruptan ayrılıp Necef'te yaşayan bir din adamı olan Muhammed el-Yakubi'yi desteklemektedirler. Geçmişte sürgünde faaliyet göstermiş olan Irak İslam Devrimi Yüksek Şurası'na ve ana Dava partilerine kıyasla daha "yerli" bir güç sayılan Fadıla, Dava Hareketi ve laik Vifak hareketi ile bir araya gelerek Irak İslam Devrimi Yüksek Şurası'nı Basra'nın siyasi hayatında bir kenarda bırakan (marjinal bir konumda bırakan) bir koalisyon kurmuştur. Yine de bu koalisyon kendisinden önceki yerel hükümetin "uzak güneyde" üç illi bir federe oluşum amaçlayan kampanyasını sürdürmüştür.¹⁴ Hareketin laik kanadı bir dizi federalizm konferansı düzenleyerek özellikle 2005'in ilk yarısında sesini duyurmuştu; ancak İslamcı bağımsızlar da ulusal Şii seçim ittifakında "güneyliler" aleyhine ayrımcılık yapılmasından duydukları hoşnutsuzluğu yüksek sesle açıklayarak buna katkıda bulunmuştur.¹⁵

Şu husus önemlidir: Federe oluşumların büyüklüğü açısından herhangi bir üst sınır getirmeyen yeni Irak Anayasası Ekim 2005'te kabul edilmiş ama daha geniş bir alanı kapsayan Şii bölgelerinin toplamından ayrı, küçük bir güney oluşumunu amaçlayan çabalar bundan sonra da devam etmiştir. Irak'ın diğer bölgelerindeki Şiiiler sadece mezhep esasına dayanan çok daha geniş bir federe oluşum istediklerini gittikçe daha güçlü biçimde ilan ederken, güney bölgeleri bu çağrılara açıkça karşı çıkmıştır.¹⁶ Dava hareketinin Basra'da bir federe oluşum amaçlayan kışkırtmalara öncülük etmesi her şeyden önce, İslamcı Şii hareketler içindeki savaş öncesi dönemdeki güneyciliğin devamlılığına işaret etmektedir. Nitekim, 2006 Mayıs'ının sonlarına doğru, Dava Hareketi üyesi ve Basra İl Meclisi Başkanı Muhammed Sadun el-Abbadi, merkezî hükümeti "Irak merkez bankasının kasasını tek başına dolduran kente" hiç ilgi göstermemekle suçlamıştır.¹⁷

Radikal Seçenekler

Basra'daki bütün İslamcılar bölgeci değildir. Ağustos 2005'te Basra'da yayımlanan bir gazetenin fazla önem göstermeden bildirdiğine göre, Basra'da

sokaklara dökülen insanlar "ulemanın ve çok sayıda vatandaşın önderliğinde" bir gösteri yürüyüşü yapmıştır. Göstericiler "Mehdi'nin koruyucusu ve temsilcisi Ahmet el-Hasan"a bağlılıklarını belirterek davalarını desteklemeyenlerin "Müminlerin Komutanı Ali bin Talib'in yönetimine isyan etmiş olacaklarını" söylemiştir. Gazete bu haberle ilgili olarak küçük bir gösterici grubunu Basra sokaklarında ilerlerken gösteren bir fotoğraf yayımlamıştır.¹⁸

Ahmet el-Hasan'ın radikal gündeminin ortaya çıkması ilk kez bu gösteri ile olmamıştır. Bu "ayaklanma" 2003'te Irak Savaşı'nın başlamasından kısa bir zaman önce ortaya çıkmıştır. Zamanla çevresine Irak'ın güney kesiminde, özellikle Basra, Meysan ve Dikar illerinde medrese öğrencileri arasından ve başka kesimlerden az sayıda da olsa taraftar toplamıştır. Verdiği ana mesaj kendisinin --Şii söyleminde daima sözü edilen Mesih benzeri bir şahsiyet olan-- Mehdi'nin temsilcisi ve dolayısıyla "ilahi otoriteye" (*vilayeti ilahiye*) sahip olduğu ve bütün hukuki konularda kendisinin vereceği hükümlerin geleneksel Şii ulemanın fetvalarını geçersiz kılacağıdır. Dinî hukuk kurallarını yorumlayıp fetva verme yetkisi (içtihat) kavramını reddetmekte ve Kuran'da açıklığa kavuşturulmamış hukuki konularda müminlerin kendisini tek taklit mercii olarak kabul etmelerini istemektedir. İddialarını güçlendirmek için Mehdi'nin gelişine ilişkin çeşitli Şii geleneklerini, bu arada Mehdi'nin gelişinden hemen önce "Basralı Ahmet" isimli bir kişinin ortaya çıkacağı yolundaki inancı kullanmaktadır. Ahmet el-Hasan ayrıca kendisinin birçok İslamî kaynakta Mehdi'nin gelişinin hemen öncesinde ortaya çıkacağı söylenen işaretlerden biri olarak sözü edilen "Yemenli" olduğunu söylemektedir. (Basra, Yemen'in uzağında olduğu için durumu şu şekilde izah etmeye çalışıyor: "Tihama --yani Arap Yarımadasında Kızıl Deniz'e paralel uzanan güneydeki kıyı ovası-- Hicaz'ın ve ayrıca Yemen'in bir parçasıdır. Bu yüzden de bütün Araplar Yemenlidir.") Hasan'ın kıyamet gününün yaklaşmasının belirtisi olarak sözünü ettiği diğer işaretler arasında şu da bulunuyor: Şer güçlerinin yani Deccal'in ortaya çıkması. Hasan'a göre İslamiyet'teki dünyanın sonu ve ahret inancında şeytani bir yoldan çıkarıcı olarak tanımlanan Deccal, Irak'ta çeşitli kisvelerde, bu arada önde gelen Şii din adamları ve ABD askerî kuvvetleri görünümünde ortaya çıkmıştır.¹⁹

Hasan'ın yazılarındaki belirli bir toprak parçasına

bağlılık (*territoriality*) fikri ilgi çekicidir. Mesajlarının bir kısmı doğrudan özellikle "Irak"a, bir kısmı ise "Rey ülkesi İran"a yöneliktir.²⁰ Hasan,

Federe oluşumların büyüklüğüne üst sınır getirmeyen yeni Irak Anayasası Ekim 2005'te kabul edilmiş ama küçük bir güney oluşumunu amaçlayan çabalar devam etmiştir. Irak'ın diğer bölgelerindeki Şiiler sadece mezhep esasına dayanan çok daha geniş bir federe oluşum istediklerini gittikçe daha güçlü biçimde ilan ederken, güney bölgelerini bu çağrılara açıkça karşı çıkmıştır.

Humeyni'den sonra onun yerine geçerek ve İslam devriminin en yüksek lideri olan Ali Hameney'e özel bir çağrıda bulunarak, kendisinden Tahran'da iktidarı bırakmasını istemiştir. Mesajlarının birçoğu açıkça Şiilere yönelik olup Necef'teki ve Kum'daki medrese öğrencilerine hitaben ayrı ayrı kaleme alınmış konuşmalar yapmıştır. Ancak Hasan'ın alanı herhangi bir "Şii Hilal"den çok daha geniş bir sahadır. Dünyanın büyük güçlerine yaptığı çağrıda ABD ve müttefik kuvvetlerinin derhal "Irak, Afganistan, Kuveyt, Katar, Necd, Hicaz ve bütün İslam topraklarından" çekilmesini talep etmiştir.²¹ Vahabilikten şikâyet ederek Vahabiliğin İslam toplumunun başına yabancılar tarafından sokulmuş, yirminci yüzyıl başlarında İngiliz emperyalizmi, 1980'lerden bu yana ise ABD tarafından yapay bir şekilde ayakta tutulmuş bir aldatmaca olduğunu söylemektedir.²² Kısa bir süre önce yaptığı bir açıklamada da "üç dinin" (İslam, Hıristiyanlık, Musevilik) dinî liderlerine aynı anda çağrıda bulunarak bu yolla mesajının evrensel niteliğini vurgulamıştır.²³ Belirli sınırları olan coğrafi bölgelerde toprak hâkimiyeti kurma (*territorial control*) ve "Şii" bölgelerini kurtarma kavramlarının Hasan'ın gündeminde yeri olmadığı görülmektedir.

Hasan aşırı uçta bir insandır ve çok küçük bir grubu vardır. Buna karşılık fikirleri önemlidir çünkü daha nüfuzlu kişiler olan Mahmut el-Hasani ve Muktada el-Sadr ile aynı şekilde değişmez ve kesintisiz bir çizgide hareket etmektedir. (Halk önünde yaptığı tartışmaların --ki bunlar genellikle ilahiyat konularındaki söz düellolarıdır ve münazarat olarak adlandırılır-- büyük kısmının Sadr taraftarlarıyla olması

“Irak” kavramı yirminci yüzyıl başlarında Necef’te (ve bu arada Tikrit’te) ne kadar yaygın idiye, Basra’da da o kadar yaygındı.

bir rastlantı değildir.)²⁴ Hasan’ın aksine henüz ortodoks Şiilik ile aralarındaki köprüleri atmamış olan Sadr ve Hasani, geleneksel dinî düzenin mensuplarına özgü terminolojiyi kullanmaya devam etmektedir. Ancak Sadr ve Hasani’nin taraftarları açıkça Mehdi inancıyla flört etmektedir (ve bunu yapmalarına izin verilmektedir); bu yüzden Ahmet el-Hasan bu yolda onlardan çok daha fazla ilerlemiş bir Şii olarak önem kazanmaktadır. Ayrıca Ocak 2007 sonlarında Necef’te isyancılarla hükümet kuvvetleri arasında çıkan kanlı çatışmalar Hasan’ın günümüz Irak’ındaki genel Mehdilik akımı içerisinde bir lider olarak ne denli önem kazanmış olduğunu birden açığa çıkarmıştır.²⁵ Aşırı milliyetçi Hasan, toprak

hâkimiyeti (*territorialism*) bakımından “hilal” kuramcılarının ziyade, geleneksel Şii ulemaya yakın bir konumdadır çünkü Hasan kendisinin sadece Şiiilerin değil tüm Müslümanların lideri olduğunu ilan etmiştir. Bu son derece önemli bir husustur. 1920’lerde tutucu Basralı bir din adamı olan Mehdi el-Kazvini’nin Muharremde sineye vurma ritüelini fazla mezhepsel olduğu gerekçesiyle kınamasına ekümenik mülahazalar yol açmıştı. Son yıllarda da Büyük Ayetullah Ali el-Sistani aynı mülahazalarla (çoğunlukla Sünnilerin yaşadığı) Batı Yakası’ndaki İsrail askerî operasyonlarını (Şii) güney Lübnan’da yapılan operasyonlar kadar yüksek sesle protesto etmiştir.²⁶

Mezhepsel Sorun

2005 yazından bu yana yerel bölgeciler ve Basralı pan-İslamcı Şii düşünürler ciddi bir sorunla karşı karşıyadır: Orta Irak'taki Şii liderlerin Körfez'den Bağdat'a kadar uzanan ve Basra ile birlikte Basra'nın petrol zenginliğini de içine alan bir federe Şii süper-bölgesi meydana getirme girişimi. "Güney bölgesi" projesinin aksine (*iklim el-vasat ve el-cenub* yani orta ve güney bölgesi olarak adlandırılan) bu proje açıkça mezhepsel kimlikle ilişkilidir. Bu proje lehine propaganda yapanlar esas itibarıyla şunu öne sürmektedir: "Böyle bir federe oluşum Şii Sünni teröristlerin saldırılarından korur ve güven içinde yaşamalarını sağlar." Güney Irak'la sınırlı yerel projelerin aksine bu projenin bir ölçüde "hilal" boyutu vardır. Çünkü Irak İslam Devrimi Şurası'nın eski lideri Muhammet Bakır el-Hakim açıkça pan-Şii bir tarzda yazılar yazan az sayıdaki Şii entelektüelin ilkiydi. Onun hayali federal bir sisteme sahip birleşik bir Şii imparatorluğu –ki kendisi bu bağlamda İran ve Irak'ın isimlerini açıkça zikretmişti— kurmayı ve bu devlette son sözü söyleyen tek bir din hukukçusu (*fakih*) olacaktı.²⁷ Mezhepsel federalist taleplere uzun süre Irak İslam Devrimi Şurası'nın İran yanlısı başkanlık makamı öncülük etmiştir ancak Şubat 2006'daki Samarra olaylarından bu yana bağımsız Şii milletvekilleri ve Dava'nın Tanzimül Irak kolunu destekleyenlerin bir bölümü arasında bir tek Şii bölgesi fikrine sıcak yaklaşanların sayısının arttığını gösteren belirtiler vardır. Ancak Eylül 2006'da bile - yani Irak İslam Devrimi Şurasınca hazırlanan federalizmin uygulanması yasa tasarısının meclise sunulması esnasında- Şiiiler arasında bu konudaki görüş ayrılıkları yeniden su yüzüne çıkmıştır.²⁸

Değil Irak İslam Devrimi Şurasının özlemi olan tek Şii bölgesi, ona az çok benzeyen bir düzenleme bile, Irak'ta Ortaçağ'dan bu yana hiç var olmamıştır. 1927'de ayrılıkçı bir Şii hareketi başlatma girişiminde bulunduğu doğrudur ancak üst düzey ulemanın desteği sağlanamadığı için bu girişim çok kısa zamanda başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁹ 17. yüzyılda Basra'da Afrasiyab adlı yerel bir lider Osmanlı karşıtı bir emirlik kurma girişiminde bulunmuştu ancak bu girişim dinler-arasıydı ve mezhepsel nitelikte değildi. Toprak genişliği bakımından ise daha çok günümüzün küçük çaplı, mezhep ayrımı temelinde şekillendirilmemiş bölgeci bir projeye benziyordu.³⁰ Geçmişle kurulabilecek en yakın koşulluk muhtemelen kısa bir süre ayakta kalabilmiş

Mezyedid kabilesi emirliği ile olabilir. 11. yüzyılda ve 12. yüzyıl başlarında Hille'yi ve güneydeki bölgeleri yöneten bu emirlik Basra'da bir ölçüde ha-

2005 yazından bu yana yerel bölgeciler ve Basralı pan-İslamcı Şii düşünürler ciddi bir sorunla karşı karşıyadır: Orta Irak'taki Şii liderlerin Körfez'den Bağdat'a kadar uzanan ve Basra ile birlikte Basra'nın petrol zenginliğini de içine alan bir federe Şii süper-bölgesi meydana getirme girişimi.

kimiyet kurmayı başarmıştır.³¹ Ancak, günümüzde önerilmekte olan tasarıyla uyuşan bölgesel kimliğin bir örneği geçmişte görülmemiş olsa dahi, bugün birbirinden çok farklı bir dizi güçlü etken, bir arabayı çeken farklı cinslerden atlar gibi hep "orta ve güney" diye sözü edilen mezhepsel federalizm projesini çekip ileri doğru götürmektedir. İlaveten, bu projeye Şiiilerin entelektüel geçmişindeki konumuyla hiç de orantılı olmayan bir konum kazandırmaktadır. İran hiç kuşkusuz bu projeye yeşil ışık yakmıştır (Irak İslam Devrimi Şurası lideri Abdülaziz el-Hakim'in hem Şii federalizm propagandasının başladığı 2005 yazının hem de bu propagandanın şiddetlendiği 2006 Ağustosunun hemen öncesinde Tahran'ı ziyareti bu açıdan hayli anlamlıdır.) Aşırı eğilimli Sünniler ve El-Kaide destekçileri Irak'ın toplumsal dokusunu parçalama çabalarının en sonunda sonuç vermeye başladığını görünce sevinmiş olmalıdır. Arap medyası ve uluslararası medya –ve genellikle kıyamet senaryolarına meyledenler- dramatik manşetlere yol açacağı için bu projeye yakınlık duymuştur. Demokrat Parti'nin bazı mensupları bile bu projeyi Irak'taki duruma "belirgin bir seçenek oluşturan" bir yaklaşım olarak görmüştür.³² Basra bölgecileri açısından ise orta ve güney bölgesi adı verilen bu proje, kendilerine yönelik "cepheden" yani doğrudan bir taarruzdur. Bu proje Şii İslamcı hareketin içinde Necef ile Basra arasında çok eskiden (1960'larda) meydana gelmiş olan çatlakların yeniden açılmasına sebep olmuştur ve mezhep yerine kolektif tarihî yaşantılara dayanan bir "güney" kimliği kavramına karşı çıkmaktadır. Günümüzde bu karşı karşıya gelme durumu Basra'ya hâkim olmak için verilen kıyasıya iktidar mücadelesinde görülebilir. Bu mücadelede bölgeci Fadıla Partisi, Mayıs 2006'dan bu yana Nuri el-Maliki başkanlığındaki merkezî hükümete karşı çıkmakta, mezhepçi

ABD'nin Irak'ı işgali, Şiiiler için tarihi fırsatlar ortaya çıkardı.

Irak İslam Devrimi Şurası ise kaybettiği hâkimiyeti yeniden ele geçirmeyi ümit etmektedir. Yeni Irak Anayasası'nda değişiklik komisyonundaki Birleşik Irak İttifakı grubunun yapısı da Şiiler arasında güneyin bir kenara itilmesinin yeni bir örneği olmuştur. Bu komisyonda üç güney ilini sadece Nasıriyeli iki kişi temsil etmektedir ve bu iki kişinin Irak İslam Devrimi Şurası'na yakınlık duyduklarına inanılmaktadır. Ayrıca Ekim 2006'da kabul edilen federe bölgeler oluşturulmasına dair yasa, dış güçlerin yerel federalizasyon sürecine müdahalesini kolaylaştıracaktır çünkü referandumda hangi federal projenin oya sunulacağını hangisinin ise sunulmayacağını belirleyen kuruluşlar nispeten küçük (yerel konsey üyelerinin üçte biri ya da seçmen sayısının onda biri) ve dolayısıyla kolay yönlendirilebilen fraksiyonların önerdiği projeleri de kabul edecektir.³³

Ancak, belirli bir toprak parçası temelinde yapılan mezhepçilik (*territorial sectarianism*) yönündeki güçlü baskılara rağmen, buna yerel direnişin devam ettiğini gösteren belirtiler vardır. Bölgesel projeleri deneyip durmaktan usanan birçok Basralı Şii vatandaş bugün Bağdat'ta güvenlik ve hizmet

sağlayabilecek bir merkezî yönetimin yeniden kurulmasını istemektedir. Diğerleri ise Basra'daki laiklik yanlılarının, Sünnilerin ve Hristiyanların desteğini kazanma yolunda ilerleme kaydedemedikleri ve bu yüzden proje akamete uğrayabileceği halde, hâlâ "güney bölgesi" projesinden vazgeçmemektedir.³⁴ Ahmet el-Hasan'ın coşkun pan-İslamizmi bile ayakta kalabilmiştir. Uzun vadede bu alternatif projeler mezhepsel projeleri ve bu projelerin kudretli yapımcılarını (sponsorlarını) yollarından saptırmayı başaramayabilir ama hedefe varmalarını kesinlikle geciktirebilir. Aslında bu alternatif projeler İran (İran muhtemelen Irak'taki durumun ince ayrıntılarını Batılı analizcilerin birçoğundan daha iyi fark edebilmektedir) gibi tecrübeli oyuncuların Irak siyaset sahnesindeki farklı grupları daha eşit bir şekilde desteklemelerine ve destekledikleri grupları daha fazla çeşitlendirmelerine yol açabilir.³⁵ Gittikçe daha fazla şiddete saplanan siyaset ortamından kaynaklanan şiddetli baskılara rağmen, bu gibi projeler birçok Şii'nin kendi dinî cemaatlerini hilâllere, diktörtgenlere ya da haritacılıkta kullanılan diğer herhangi bir şekle göre algılamasını önleyen fikri mirası devam ettirecektir.■

Dipnotlar

- 1 24 Aralık 2005'te www.southiraq.org internet sitesinde yayımlanmıştır ve 18 Şubat 2006'da okunmuştur. Bu link artık mevcut değildir.
- 2 Dava içindeki bölgesel gerilimler konusunda bkz: Salah Khurasan, *Hizb al-dâ'wa al-islamiyya: haqâ'iq wa wathâ'iq* Şam: al-Mu'assasa al-'Arabiyya lil-Dirasat wa al-Buhuth al-Istratijyya, 1999, ss. 122, 368-371, 387, 412, 423; Adil Ra'uf, *Hizb al-dâ'wa al-islamiyya: al-masira wa al-fikr al-haraki*, Beyrut, Markaz al-Dirasat al-Istratijyya wa al-Buhuth wa al-Tawthiq, 1999, ss. 42-43; Faleh A. Jabar, *The Shi'ite Movement in Iraq* Londra, Saqi, 2003, ss. 257-258.
- 3 Mahmut al-Amir, "Al-i'tilaf al-'iraqi al-muwahhad fi rub' qarn", *Kitabat.com*, 21 Kasım 2005.
- 4 2003'teki işgalden sonra yapılan mülakatlar Hareker' ile Basra'daki bölgesel akımlar arasında bir ilişki olduğunu doğruladı. Bkz. International Crisis Group, *Iraq's Shiites Under Occupation* Amman/Brüksel, Eylül 2003, s. 12.
- 5 Khurasan, *Hizb al-dâ'wa al-islamiyya...* s. 185
- 6 'Izz al-Din Salim, *Khatt al-Imam al-Khumayni*, Tahran, 1982, ss. 27-31 ve 64-76.
- 7 Yirminci yüzyılda Basra'daki ayrılıkçılarla Irak milliyetçisi güçler arasındaki

- mücadele için bkz. Reidar Visser, *Basra, The Failed Gulf State: Separatism and Nationalism in Southern Iraq* New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 2006.
- 8 *Gulf News*, 24 Şubat 2004; Ulrich Ladurner, "Die Schöne und ihre Wunden", *Die Zeit*, 18 Mart 2004.
 - 9 'Ali Hamid El-Nuri ile yapılan mülakat, 14 Temmuz 2005 www.niqash.org; 28 Temmuz 2004 *al-Ittihad*, 28 Temmuz 2004 *al-Zaman*.
 - 10 *Al-Manara*, 2 Eylül 2004.
 - 11 Bu kol kısa bir süre Hizbuldava Tanzim Urubba adıyla tanınmıştır. Daha sonra 2002'de onların Londra faks numarası Tanzimül Irak kolunun antetli mektuplarında kullanıldı. Bu mektuplarda ayrıca adres olarak İran'ın Kum kentindeki bir posta kutusunun numarası verilmekteydi. Seçtiği isimden dolayı bazı Batılı analizciler bu kolu 2003'te Irak'ın işgal edilmesinden sonra kendisinden çok söz edilen ancak hakkında fazla bir şey bilinmeyen "dahili Dava" ile ilişkilendirmek yoluna gittiler. Halbuki bu kolun üyeleri olmasa bile en azından liderleri ana Dava'nın liderleri oldukları düşünülen Nuri El-Maliki ve İbrahim El-Caferi kadar yurt dışında yani göçmen durumundadır.
 - 12 *Al-Manara*, 10 Ekim 2004. Petrolle ilgili bu gelişmelerde Irak İslam Devrimi Şurası ve Dava'nın (Tanzimül Irak) Basra hiziplerinin konuları ile Irak İslam Devrimi Şurası merkezi yönetiminden Adil Abrülmehtdi'nin 2004 Şubatındaki Irak Geçici Yönetimi Yasası görüşmeleri sırasında aldığı Larry Diamond tarafından *Squandered Victory*, New York, Owl Books, 2005, s. 173'te anlatılan tutumun bir ölçüde örtüşüğü görülüyor. Dava hareketinin içerisinde Tanzimül Irak koluna bu kolun İran'dan destek aldığı yolunda gayet ayrıntılı eleştiriler yöneltilmiştir. Örnek için bkz. Rory Stewart, *The Prince of the Marshes*, Orlando, Harcourt, 2006, ss. 237, 245; ve International Crisis Group, daha önce sözü edilen eserde, s. 12. Bu taleplerde muhtemelen bir "İran faktörü" nün rolü sezebilir. Öte yandan hem Abdüllatif'in bu yönde bir ilk olan girişimi ve Fadila'nın daha yakın bir tarihte ortaya attığı federasyon projesi Irak'ın "dahili" siyaseti hayatıyla daha fazla ilişkilidir.
 - 13 *Al-Mada*, 16 Ekim 2004; *Al-Manara*, 3 Ekim 2004.
 - 14 Nancy A. Youssef, "Proposal to Divide Iraq into Semi-Autonomous States Gain Ground", Knight Ridder Newspapers, May 24, 2005.
 - 15 *Al-Hayat*, 14 Mart 2005; *Al-Bayan*, 14 Nisan 2005; *Al-Mashriq*, 23 Nisan 2005; *Al-Mu'tamar*, 4 Mayıs 2005.
 - 16 Bu iki rakip proje arasındaki zıtlıklar 2006 başlarında Basra valisi Muhammed El-Vaili ile aşiret şeyhleri arasındaki bir toplantıda tartışıldı. Irak Hükümeti, Başbakanlık, Valilerin Faaliyetlerine İlişkin Raporlar, 4 Nisan 2006. Bu arada Basra'nın tek başına bir federe oluşum haline getirilmesi seçeneği de yeniden su yüzüne çıktı. *Al-Manara*, 14 Ekim 2006.
 - 17 31 Mart 2006 tarihli Fadila basın açıklaması. Dava Hareketi de kendi internet sitesinde Irak'taki mevcut illerin federal oluşumlara dönüştürülmesini savunan ateşli bir makale yayımladı. Bkz. Nizar Haydar, "al-Iraq al-fidiralı", 12 Haziran 2005, bulunabileceği internet sitesi: <http://www.aldawamovement.net/4articles/17.6.2005%20Nazar%20Haidar.htm> Hakim ailesi ile İzzettin Salim arasında nispeten yakın bağlar olduğu düşünülecek olursa Basra'daki Dava Hareketi'nin Irak İslam Devrimi Şurası karşıtı bir tutum almış olması ilginçtir. Gerçekte Salim 2003 öncesinde -sırf mezhepsel amaçları gerçekleştirmenin bir aracı olarak- federalizm fikrine ilgi gösteren az sayıdaki Şii liderden biriydi; ancak Basra'da partisinin aldığı tutum hareketin tümünde bölgeye duyulan sadakat hissini eninde sonunda galip geldiğini gösteriyor. Bkz. "Hivar ma'a al-shahid 'Izz al-Din Salim hawla al-fidiralıyya fi al-Iraq", 2003 öncesinde yapılmış bir mülakat (kesin tarih verilmemiş), kopyasının bulunabileceği internet sitesi : <http://amged.friendsofdemocracy.net/default.asp?item=198314>
 - 18 *Al-Manara*, 2 Ağustos 2005.
 - 19 Ahmet El-Hasan'ın orijinal internet sitesindeki metinlere dayanmaktadır, <http://ansaralmahdy.freewebsite.org>, 2 Ağustos 2005'te okunmuştur. Bu site artık mevcut değildir. Hali hazırda bu metinlerin tümü değil bazıları kendisinin yeni internet sayfasında <http://www.ahmahdyoon.org> bulunuyor. Bu metinlerin en önemlileri arasında şunlar var: "Bayan at-thawra", 12 Aralık 2003; "İla al-dajjal al-akbar", 23 Mayıs 2004; "Mukhtasar al-sira al-dhatiyya lil-Sayyid Ahmad al-Hasan" ve "Al-Yamani al maw'ud Ahmad al-Hasan wasiyy wa rasul al-Imam al-Mahdi (bu iki metin tarihlendirilmemiştir.)
 - 20 Hasan, 2 ve 3 numaralı çağrılar, Aralık 2003. Rey kuzey İran'da bulunan ve bazı kehanetlerde Mehdi'nin gelişi ile ilişkilendirilmiş olan bir kenttir.
 - 21 Hasan, numaralandırılmamış çağrı, Aralık 2003.
 - 22 Ahmet el-Hasan'ın mektubu, 22 Şubat 2006, bulunabileceği internet adresi, www.almahdyoon.org
 - 23 Ahmet el-Hasan'ın mektubu, Kasım 2005, bulunabileceği internet adresi, www.almahdyoon.org
 - 24 Mevcut düzene karşı devrimci bir yol tutmuş olan Hasan ve taraftarları bazen bu yoldan sapmakta, mesela cihata ilişkin konularda artık hayatta olmayan bir din adamı olan Muhammet Sadık El-Sadr'ın sözlerinden alıntılar yapmaktadır. Bkz. Ahmet el-Hasan'ın Nastiye bürosunun Esat El-Nasri'ye gönderdiği mektup, bulunabileceği internet adresi, www.almahdyoon.org
 - 25 Irak makamları önce Ahmet El-Hasan'ın bu olaylarla doğrudan ilgili olduğunu iddia ettiler ama daha sonra bu görüşü terk edip orta Fırat bölgesinden Diya Abdüzzehra üzerinde durmaya başladılar. Bu iki Mehdiçi grubun ideolojileri arasında bariz bir ideolojik örtüşme vardır, ayrıca silahlı çatışmadan sadece birkaç gün önce Hasan'ın Necef'teki taraftarları yerel makamların taciz niteliğindeki davranışlarından şikayet etmekteydiler. Bu durumda iki grup arasında - belki de daha geniş bir hareketin içindeki bir bölünmeyle ilişkili - bir çeşit bağ olması ihtimali göz ardı edilemez.
 - 26 Kazvini konusunda bkz. Reidar Visser, *Basra, the Failed Gulf State*, s. 125; Sistani konusunda bkz. Bürosunca yayınlanan *bayans* (demeçler), 9 Nisan 2002 ve 30 Temmuz 2006.
 - 27 Reidar Visser, "Shi'i Perspectives on a Federal Iraq", içinde bulunduğu eser: *Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development*, Daniel Heradstveit ve Helge Hveem, (edi.), Aldershot, Ashgate, 2004, ss. 145-147.
 - 28 *Al-Hayat*, 11 Eylül 2006; *al-sharq al-awsad*, 24 Eylül 2006.
 - 29 Reidar Visser, *Basra: the Failed Gulf State*, ss. 121-125.
 - 30 Afrasiyab döneminin genel görünümü için bkz. Stephen H. Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq*, Oxford, Clarendon Press, 1925, ss. 99-122.
 - 31 Mezyedidler konusunda bkz. 'Abd al-Jabbar Naji, *al-Imara al-mazyadiyya* (1970) ve Hugh Kennedy, *The Prophet and the Age of Caliphates* (Londra: Longman, 1986), ss. 294-297.
 - 32 Bu konumdaki çelişkiler ve anti-demokratik nitelik çoğu zaman gözden kaçırılıyor. Irak'ta ülkenin yeni federal sisteminin birimlerinin sınırlarının ne şekilde çizileceğini belirleyen bir anayasal düzen ve hukuki prosedür zaten mevcuttur, ve (mesela mezhep ayrılığı esasına göre düzenlenmemiş beş oluşum yerine) üç etnik-dini kanton oluşturulması hiç de kesinleşmiş değildir. Ancak, sürekli üçlü bölünmelerden söz etmekle ABD'li siyaset adamları fiilen bu tartışmaya müdahale etmiş ve zaten dünya medyasının dikkatini kendi üzerlerine çekebilmiş olan güçlerin durumunu pekiştirmiş oluyorlar.
 - 33 Bkz. Reidar Visser, "Iraq Federalism Bill Adopted Amid Protests and Joint Shiite-Sunni Boycott", 12 Ekim 2006, bulunabileceği internet sitesi, <http://historiae.org/devolution.asp>
 - 34 2006 yazında Dikar ve Meysan'daki aşiret güçleri toplantılar ve gösteriler düzenleyerek "güney bölgesi" projesini desteklediklerini ifade ettiler. *Al-Zaman*, 5 Ağustos 2006.
 - 35 İran'ın Iraklı Şiiilere ilişkin politikasına ilişkin ilginç bir bakış açısı için bkz. Peter Harling ve Hamid Yasin, "Unité de Façade des Chiites Irakiens", *Le Monde Diplomatique*, Eylül 2006.